

Reichertová, Květa

Die archäologische Erforschung des ehemaligen slawischen Klosters am Sázavafluß (bez. Kutná Hora)

Archaeologia historica. 1976, vol. 1, iss. [1], pp. 189-190

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139146>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Die archäologische Erforschung des ehemaligen slawischen Klosters am Sázavafluß (bez. Kutná Hora)

KVĚTA REICHERTOVÁ

Das ehemalige slawischen Kloster am Sázavafluß, Bezirk Kutná Hora, Böhmen, gehört zu den hervorragendsten mittelalterlichen Denkwürdigkeiten. Es hat eine lange Bauentwicklung durchlaufen und blieb in geänderter Funktion um Gestalt bis in Neuzeit bestehen. Dieses Kloster ist nicht nur für das Studium der Geschichte der Baukunst sondern auch der slawischen Literatur wichtig, denn hier entstanden wertvolle schriftliche Denkmäler, deren Abschriften sich in Kiew (UdSSR) erhalten haben.

Die Gegend am Sázavafluß gehörte zu dem alten Stammesgebiet, das in der Burgwallzeit von Stará Kouřim beherrscht wurde. Auch der Gründer des Klosters, Abt Prokop, stammte aus dem Dorf Chotouň in der Gegend Kouřim. Über sein Leben und die Anfänge des Klosters gab es mehr als fünfzig Legenden, von denen die sogenannte kleine (minor) Legende in die Chronik Letopis Mnicha Sázavského (Jahrbuch des Mönches von Sázava) aus dem Jahr 1777 aufgenommen wurde, die ein Bild der frühmittelalterlichen Klosterverbauung bietet und manche für das soziale und wirtschaftliche Leben der Feudalzeit wichtige geschichtliche Ereignisse schildert.

Die Archäologen waren schon vor dem zweiten Weltkrieg bemüht, die älteste Form des ehemaligen Klosterkomplexes festzuhalten. O. Stefan setzte voraus, daß das romanische Kloster in der Nähe einer heute verschütteten Höhle, nördlich vom Torso der gotischen Kirche gestanden habe. Doch legten die an dieser Stelle vorgenommenen archäologischen Grabungen nur den Grundriß einer Höhle in Form eines Malteserkreuzes, und in der Umgebung Reste einer frühmittelalterlichen gotischen Architektur frei. Spätere archäologische Untersuchungen konzentrierten sich auf den Raum des nicht zu Ende gebauten Gotteshauses; man fand dort zwar Fragmente von Mauern und Baugliedern, die eine romanische Architektur belegten, aber keine zusammenhängenden Kirchen- und Klostergrundrisse. Die neueste archäologische Untersuchung, die in den Jahren 1968–1971 auf dem ehemaligen barocken Hof, dem sogenannten Rajský dvůr vorgenommen wurde, erfaßte die Disposition eines frühgotischen Klosterkreuzgangs – Süd- und Westflügel – unter dem mittelalterliche, später verschüttete Keller lagen. Unter dem gotischen Mauerwerk befanden sich Bruchstücke älterer Mauern, die beweisen, daß an dieser Stelle vorgotische Objekte gestanden sind. Ihre Grundrißdisposition war allerdings so angegriffen, daß sie keinerlei Vorstellung über die Gestalt dieser älteren Verbauung bieten konnte. Die groben Bruchsteinfundamente liegen auf einer mit Scherben jung-

burgwallzeitlicher Keramik gefüllten Schicht – ein weiterer Beweis für die ältere Besiedlung.

Im Jahr 1973–1974 konzentrierte sich die archäologische Untersuchung auf den Raum des nördlicher gelegenen Gartens, der das höchste Niveau über dem Sázavafluß einnimmt und bis auf den heutigen Tag von einer hohen mittelalterlichen Mauer umgeben ist. Schon im Jahr 1971 wurden hier drei Sonden geführt; die eine stieß auf eine halbkreisförmige Apsis und den Teil der westlichen Vorhalle. Im Jahr 1973 wurde die Untersuchung erweitert und man entdeckte eine quadratische Zentrale mit vier ovalen Apsiden (die Breite des Baus mit den Apsiden von Norden nach Süden beträgt 11,70 m, von Westen nach Osten 12,20 m). Die innere Spannweite der Apsiden mißt 4 m und zeichnet sich im Grundriß der Fundamentmauern des Innenprismas ab. Im Jahr 1974 wurden rechteckige Zubauten an der Süd- und Nordseite und ein umfangreiches, in mehreren Schichten übereinanderliegendes Skelettgräberfeld entdeckt. In der unteren Bestattungsschicht befanden sich bronzene Ohringe, kreisförmige bronzene und eiserne Spangen, ein kleiner Bronzering und Eisennägel. Nach der Stratigraphie der Fragmente spätmittelalterliche Keramik und Eisenstücke bergenden Verschüttung ist dieser Bau irgendwann im 15. Jahrhundert untergegangen. Man nahm aber auch später an Ort und Stelle Bestattungen vor, wie die in die Stirnseite der Grundmauern eingehöhlten Gruben bezeugen, die ebenfalls Überreste von Skelettbestattungen enthielten.

Wahrscheinlich hat man in dem soeben erwähnten Garten den ältesten bisher bekannten Kirchenbau des Sázavaklosters entdeckt. Die erste historische Nachricht über die von Abt Prokop erbaute Kirche steht in der Chronik des Mönches von Sázava, die besagt, im Jahr 1053 sei der Abt in der Kirche beigesetzt worden, die er selbst erbauen ließ. Weitere geschichtliche Nachrichten beziehen sich schon auf den Basilika-Längsbau, der unter Abt Božetěch errichtet und im Jahr 1095 geweiht worden war. Dieser Bau besaß an der Ostseite eine liturgische Krypta. Unter der östlichen Apsis der freigelegten Zentrale wurde nur das gewachsene Liegende erfaßt, mit Resten einer tönernen Feuerstätte und Fragmenten der Burgwallkeramik. Die Anlage der Zentrale inmitten des Gartens, der wahrscheinlich zur Zeit Karls IV. neu befestigt wurde, wie die Technik des Mauerns in begrenzten Bruchsteinschichten beweist, spricht dafür, daß dieser Bau die Dominante des ursprünglichen frühmittelalterlichen Klosterareals gewesen ist, das auf der geschütztesten Stelle der felsigen Landzunge entstanden ist. Im Laufe des Mittelalters verschob die Klosterverbauung weiter gegen Süden; trotzdem respektierte man auch weiterhin den beschriebenen Zentralbau, der höchstwahrscheinlich erst in den Hussitenkriegen untergegangen ist, wie das archäologische Fundgut der Verschüttungsschicht beweist. In den Archivquellen findet man keine Erwähnung.

Die Untersuchungen werden noch zwei bis drei Jahre fortfahren.

Chodovská tvrz a její výzkum za použití geofyzikálních metod

V. HUML – V. BARTA

Cílem této studie je informovat o použitelnosti geofyzikálního měření k vyhledávání archeologických objektů. Tuto metodu autoři použili při archeologickém výzkumu chodovské tvrze v Praze 4. Tento výzkum byl vyvolán projektem stavby přípojky k severojižní dálnici a potřebou stavební rekonstrukce chodovské tvrze. Předstihový archeologický výzkum provedlo Muzeum hlavního města Prahy ve dvou sezónách. V první sezóně, od srpna do října 1970, byl zkoumán severozápadní prostor dvora, kudy povede komunikace. Kromě toho byl započat průzkum vlastní tvrze. Dokončení celé akce bylo úkolem druhé sezóny, tj. období od května do konce listopadu 1971.

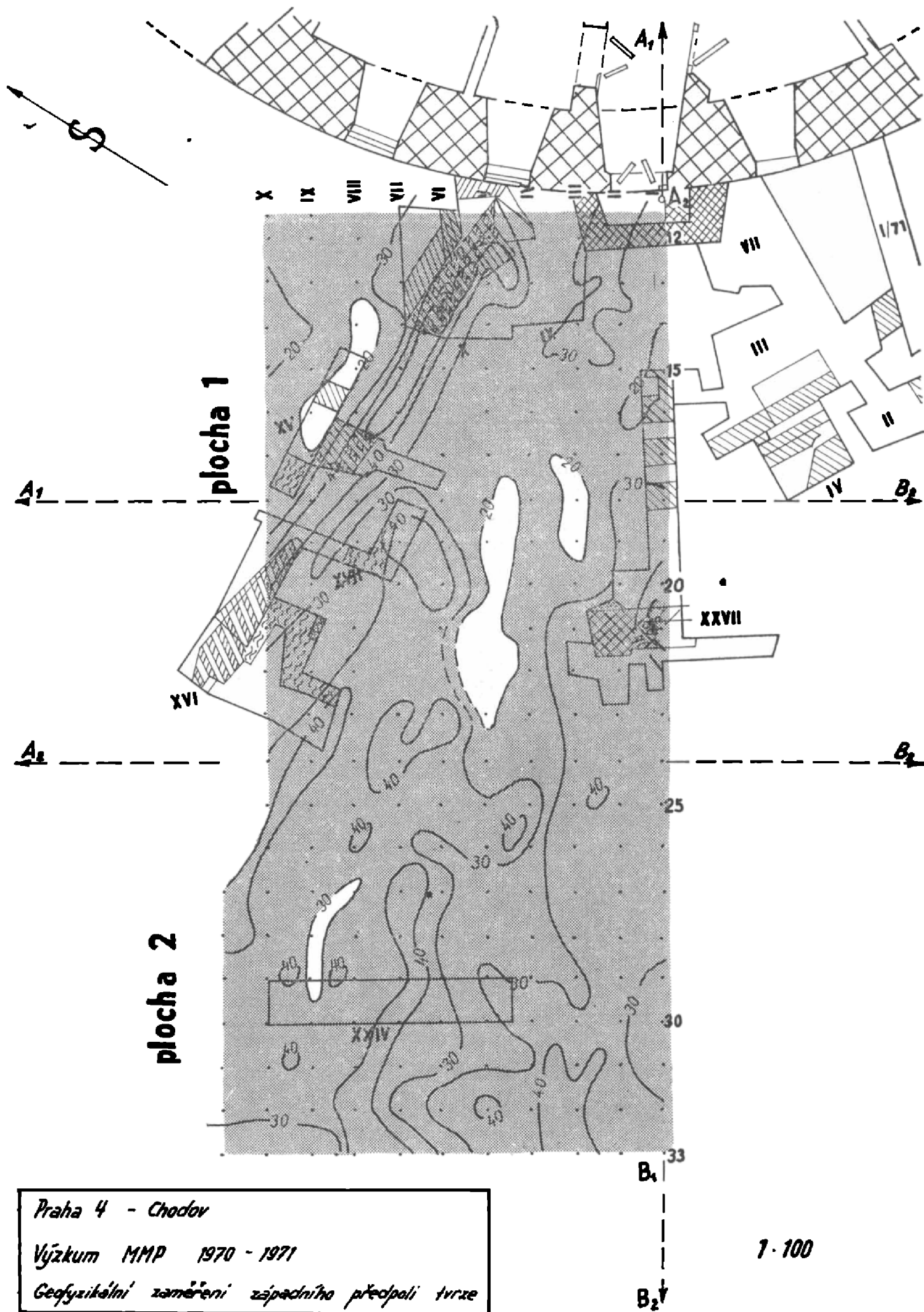
Chodovská tvrz, přestavěná na zámeček, stojí v jihovýchodním cípu dvora, který se prostírá na severozápadním okraji obce Chodova.

Obranu tvrze na jz. a sz. zajišťovaly rybníčky, na severu příkopová strouha a na východě potok. Rybníčky byly zásobovány vodou z potoka. Vhodnými zahrazeními se mohla získat souvislá vodní plocha, kterou blíže ke tvrzi doplňoval příkop. Vně tvrze na západní a severozápadní straně byl výzkumem zjištěn příkop. Příkop na severní straně měl jiný charakter a podobal se spíše strouze o šířce 2 metrů.

Vzhledem k náročnosti celého výzkumu a potřeby co nejrychleji prozkoumat nejbližší okolí tvrze, autoři použili geofyzikálních metod. Zaměření se týkalo 5 ploch.

Pro hledání zdiva jsme použili elektrické odporové metody. Vyšli jsme z předpokladu, že zdivo, i narušené, klade průchodu elektrického proudu vyšší odpor než okolní zemina. Protože jsme hledali útvary protáhlého tvaru o zvýšeném měrném odporu, zvolili jsme uspořádání elektrod k měření tzv. středového gradientu.

Při tomto uspořádání jsou 2 elektrody, jimiž se vhání stejnosměrný proud do země, stabilně uzemněny pro každou měřenou plochu a po této ploše se pohybuje pouze dvojice elektrod, s nichž se snímá potenciálový rozdíl, vyvolaný tokem proudu prvními dvěma (sytnými) elektrodami. Vzdálenost sytných elektrod byla 33 m, vzdálenost potenčních elektrod 1 m. Plochy 1 a 2 jsme proměřili dvakrát, ve dvou na sebe kolmých uspořádáních elektrod. To proto, že metoda je citlivá pouze na lineární objekty, zhruba kolmé k roztažení elektrod, zatímco objekty rovnoběžné nejsou většinou registrovány. To ukazuje i porovnání výsledků obou měření. Každá plocha byla proměřena v síti $1 \times 0,5$ m a z naměřených odporů zdánlivého měrného odporu byly sestrojeny mapy izočar.

Praha 4 - Chodov
 Výzkum MMP 1970 - 1971
 Geofyzikální zaměření západního předpolí tvrze

Obr. 1. Praha IV - Chodov.

K měření potenciálových rozdílů jsme použili tranzistorového potenciometru konstrukce ing. V. Časty, velikost sytného proudu čerpaného z anodových baterií, byla měřena upraveným miliampérmetrem. Hodnoty takto naměřené byly pak pomocí Ohmova zákona a geometrického koeficientu přepočteny na hodnoty zdánlivého měrného odporu.

Plochy 1, 2 a 5 jsou situovány v prostoru, ohraničeném na východě budovou zámečku a na jihozápadě chlěvy. Největší zkoumaná plocha byla č. 3 a 4. Zabírá prostor mezi potokem a tvrzí, tj. severovýchod, východ a jihovýchod od pláště tvrze.

Zaměření na úseku 1, 2 a 5 mělo doplnit archeologické sondy č. I–VII.

Zaměření na ploše 1, 2 si kladlo za cíl zjistit, zda v těchto místech nejsou stavební objekty, které by tvořily s tvrzí celek. Na sv. byl pás v dotyku s plochou, zkoumanou archeologickými sondami v r. 1970 (IV) M, N, O, P, Q a E. Na jihu plochu ohraničovaly sondy III a VII.

Plocha 5 zahrnuje volný prostor mezi sondami I, V a jv. nárožím budovy chlěva.

Plocha 3 a 4 je na východním předpolí tvrze. Na jihu ji ohraničuje přístavba kůlny (sonda XXV, XXVI, XXIII).

Výsledek měření: v úseku 1, 2 byl zjištěn pruh s vysokým odporem. Pruh směřuje ke tvrzi od severozápadu. Zjištěné anomálie byly ověřeny archeologickými sondami X, XI, XV, XVII a sondou XXVII.

Při tvrzi byl proveden průkop (sonda X a XI) a směrem k rybníku s. XV, XVII a XXIV. Objevily se základy zděné ohrady, zachované do výšky 110 cm. Ohradní zeď vycházela od tvrze k severozápadu a po 12,70 m se lomila a směřovala na sever k vepřínu. Pod svrchní částí zdi se objevuje starší fáze stavby, která má v severní polovině schůdek o šířce 30 cm. Horní zdivo tvořící pás

Obr. 2. Praha IV – Chodov. Stavba zámečku – přestavěné tvrze od jihozápadu. Foto Fr. Čáp.

o výšce 25 cm je sestaveno z velkých kamenů (32 × 28 × 17 cm) a druhotně použitých pískovcových ostění (d – 71 cm, š – 22 cm, v – 13,5 cm). Na vnitřní straně ostění je 3 cm široký žlábek, určený pro okenici. Na horní ploše ostění jsou vysekány čtyři šikmo posazené otvory (hl. 4,5 cm). Ve spodní straně zdiva jsou kameny (d – 26 cm, š – 15 cm). S nimi jsou zde i zlomky cihel a drobných kamenů. Horní a dolní vrstvu zdiva rozděluje 15 cm silná vrstva hlíny, promísená hrudkami vápna. Od jihu k ohradní zdi přiléhá dlažba, vytvořená z lomových kamenů a nad ní dlažba valounová. Dláždění má uprostřed podélný žlábek pro vodu. Délka dlážděné plochy je 340 cm a šířka 90 cm.

Pokračování zdiva západně od cesty (sonda s. XXIV, která ohraničuje rybník) nebylo nalezeno, i když se zde při geofyzikálním měření zjistila kumulace kamenů. Kameny vytvářejí pouze kamennou rovnaninu.

K zahradní zdi, odkryté v s. XV, XVI a XVII, přisedá od jv. slabá zídka, která se táhne až ke dvorské ohradní zdi. Její líc se shoduje s linií stavení s chlévy. Ve zdi se dochoval z původních vrat jen hranolový sloupek. Nález ohradní zdi datujeme do období po skončení funkce příkopu po 16. století.

V sondě XI se objevilo sev. nároží mostního pilíře, který vystupuje před západním vchodem do tvrze. Ve vzdálenosti 8,80 m od něho na západ v s. XXVII se podařilo zachytit druhý pilíř. Je sestaven z hrubě opracovaných žulových kamenů (d – 30 cm, š – 11 cm, v – 6 cm) a někdy i cihel, (š – 12 cm, v – 7 cm). Pilíř o šířce 72 cm je v hloubce 80 cm, jeho východní strana v horní části zůstává rovná, pak se lomí a jde šikmo do původního příkopu. Pilíř je datován do 2. pol. 13. stol., neboť vrstvu s keramikou 13. stol. zřetelně porušuje. Vzdálenost mezi tímto pilířem a prahem západního vchodu do tvrze je 10,3 m, což představuje šířku původního příkopu. Oba pilíře byly podpěrou mostní konstrukce.

Mezi nimi se objevily příčné zídky (v – 25 cm, š – 62 až 78 cm) s vnitřní plochou vydlážděnou kameny o rozměrech (d – 36 cm, š – 25 cm, d – 24 cm, š – 28 cm, v – 6 cm). Zídky byly vystaveny až po zániku funkce příkopu a představují část odvodňovacího kanálu. Kanálek pak pokračoval jižním směrem, kde byl překryt plochými kameny (s. IV). Dno kanálku vystupuje v hloubce 110 cm.

Plocha III a IV z větší části zůstala archeologickou cestou nezkoumána.

V s. XXIII (d – 12, š – 1 m) plocha 3, situované kolmo k plášti tvrze se objevily vrstvy hlíny s jilem, postrádající jakýkoliv keramický datovací materiál. Pod 20 cm vrstvou humusu se objevil pás kamenného štětu, založeného do písčito-jílovitého podkladu a do hloubky 40 cm hnědý sterilní jíl, který se nemění ani v hloubce 200 cm.

V s. XXV (d – 340 cm, š – 100 cm) plocha 3, byla při tvrzi zjištěna destrukce kamene a cihel. Zcela chyběly jakékoliv archeologické památky.

Nejvíce poznatků přinesl průzkum na ploše 4, sonda s. XXVI v jv. úseku zkoumaného východního areálu. Rovnoběžně s pláštěm tvrze jdou napříč příkopu dvě kamenné zdi. První zeď o výšce 66 cm a šířce 100 cm je 210 cm vzdálena od venkovní zdi tvrze. Koruna zdiva leží v hloubce 50 cm. Další zeď (š – 164 cm) je ve vzdálenosti 330 cm od tvrze. Zeď se objevuje 25 cm pod povrchem. Její základová spára je 116 cm pod úrovní terénu. Poslední zeď je cihlová a je 534 cm vzdálena od budovy tvrze. Zdivo o šířce 86 cm je v hloubce 86 cm. Základy chodovského sídla mají na této straně mělce založený předzáklad, a to již v 50 cm. Tvoří jej kamenný stupeň o výšce 20 cm. Dno sondy tvoří mazlavý jíl.

Zídky zjištěné na západním předpolí chodovského sídla existovaly ještě do začátku 19. stol., jak dobře ukazuje kresba v Heberově práci (Heber, 1846, 260) podle rytiny Malocha.

Historické zprávy o chodovské tvrzi jsou velmi stručné. První zmínka po-

cházi z 12. století, kdy Chodov držela Vyšehradská kapitula. V r. 1349 byl Chodov odprodán klášteru na Zderaze, který jej ztratil v husitském revolučním hnutí. Po něm se zde střídali majitelé většinou z řad drobné šlechty, kromě let 1676–1728, kdy chodovský majetek získali řeholníci, benediktinské řehole, od sv. Mikuláše na Starém Městě pražském. Před první světovou válkou byl Chodov součástí Kunratického panství a od r. 1922 je majetkem města Prahy.

Literatura

- 1 A. Profous, 1949, *Místní jména v Čechách*, II, 29.
- 2 A. Sedláček, 1927, *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, XV, 235–236.
- 3 F. A. Heber, 1846, *Böhmens Burgen, Vesten und Schlösser*, IV, 260.

